

ЛЕСІНА Тетяна

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

<https://orcid.org/0000-0002-7923-2247>

e-mail: lessina_tanya@ukr.net

ІНКЛЮЗИВНО-ОРІЄНТОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ЧИННИК СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З ООП

У структурі професійної готовності педагога до роботи з дітьми з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища на особливу увагу заслуговують такі компоненти, як інклюзивна культура педагога (розуміння та прийняття філософії інклюзивної освіти), мотивація професійної діяльності, знання психолого-педагогічних закономірностей та особливостей вікового та особистісного розвитку. У зв'язку із кризовими умовами, в яких перебуває сьогодні суспільство, актуалізується необхідність фокусування на питаннях фізичної підготовки та психологічної резильєнтності учнів, що особливо важливо для дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Організація освітнього процесу, важливою складовою якого є і фізичне виховання учнів, здійснюється переважно вчителями з традиційною педагогічною підготовкою, а для роботи з дітьми з ООП необхідна спеціальна підготовка, що обумовлює особливу актуальність орієнтації вчителів фізичної культури на інклюзивно-орієнтовану діяльність, що є необхідною умовою сучасної освіти.

Мета дослідження – обґрунтувати роль інклюзивно-орієнтованої діяльності вчителя фізичної культури у процесі соціокультурної адаптації дітей з особливими освітніми потребами.

Аналіз спеціальної методичної, фахової літератури з теми дослідження.

Моделювання системи професійної підготовки фахівців фізичного виховання для роботи у сфері інклюзивної освіти є цілеспрямованим, структурним та багатоступеневим процесом. Результатом підготовки є оволодіння спеціальними компетенціями майбутнього вчителя фізичної культури, які формують його готовність до забезпечення освітнього процесу в інклюзивному середовищі з дітьми з ООП.

Якщо вчасно виявити проблеми та труднощі в організації занять з фізичної культури в умовах інклюзивної освіти, це дозволить усунути низку бар'єрів, що перешкоджають адаптації фізкультурно-освітнього середовища до можливостей учнів з особливими освітніми потребами. Аналіз отриманих даних сприятиме встановленню пріоритетів у розробці методик та технологій проведення занять фізичною культурою в умовах інклюзивної освіти з використанням гуманітарних технологій. При цьому ефективність та успіх подібних занять можливі лише за спеціально організованих умов.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, учитель фізичної культури, інклюзивно-орієнтована діяльність, соціокультурна адаптація, адаптивне фізичне виховання, позитивна соціалізація, інклюзивне освітнє середовище.

<https://doi.org/10.31891/pcs.2025.3.34>

1. ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У зв'язку з розвитком і вдосконаленням системи інклюзивної освіти висуваються нові вимоги до підготовки педагогічних кадрів. Саме тому важливим завданням професійної підготовки фахівців педагогічної сфери є формування в них готовності до ефективної діяльності з дітьми з особливими освітніми потребами. Разом з тим, дотримання необхідних рекомендацій до організації інклюзивної освіти, особливо в кризових умовах сьогодення, суттєво впливає на якісні зміни та розширення вимог до діяльності педагога, зокрема, до його функціональних обов'язків [1, 5].

У структурі професійної готовності педагога до роботи з дітьми з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього середовища пріоритетними стають такі компоненти, як інклюзивна культура педагога (розуміння та прийняття філософії інклюзивної освіти), мотивація у професійній діяльності, знання психолого-педагогічних закономірностей та особливостей вікового та особистісного розвитку. У зарубіжній та українській педагогіці є науково-педагогічні доробки, варіації розроблених освітніх модулів, що містять та відбивають основні компоненти професійної компетентності педагога, який здійснює педагогічну діяльність в інклюзивному освітньому середовищі [2].

З-поміж особливо актуальних у сучасній інклюзивній освіті визначаються проблеми

формування рухових умінь вихованців з ООП, розвитку в них особистісних та фізичних якостей у процесі спільного освітнього процесу з фізичного виховання дітей з особливими потребами та їхніх однолітків із нормотиповим розвитком. Отже ця проблема заслуговує на особливу увагу і потребує обґрунтування методичних підходів до її вирішення. При цьому необхідно пам'ятати, що адаптація дитини до школи – один із найважливіших, складних і багатоаспектних періодів у житті дитини. У цей період одночасно відбуваються такі процеси, як зміна провідного виду діяльності, отримання першого соціального статусу, взаємодія з новим колективом. Необхідно розуміти, що все це впливає на фізичний та психоемоційний стан дитини.

Слід зауважити, що фізична культура є обов'язковим предметом у загальноосвітніх закладах, що обумовлює зростання вимог сучасного суспільства до якості фізичної підготовки учнів, що особливо важливо для дітей з особливими освітніми потребами (ООП) [1].

Незважаючи на те, що безліч таких дітей у сучасному світі отримують реальні можливості для інтеграції в суспільство, однак і досі зберігаються деякі перешкоди, у тому числі пов'язані з труднощами в організації занять з фізичної культури.

У зв'язку з постійно зростаючими вимогами до кваліфікованих фахівців і галузі інклюзивної освіти, які мають високу мотивацію до виконання своєї діяльності, знають психологічні та вікові особливості учнів з різними нозологіями, вміють реалізовувати взаємодію між різними суб'єктами освітнього процесу, виникає потреба в удосконаленні педагогами фізичної вмінь і навичок професійної діяльності інклюзивно-орієнтованого спрямування з дітьми з ООП [5, 10, 12].

2. АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Готовність майбутніх педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти розглядається дослідниками переважно як система професійно значущих показників особистості, яка включає: прийняття та розуміння цілей інклюзивної освіти (як прояв інклюзивної культури педагога), встановлення професійної діяльності, мотивації, емпатії [6].

Різні аспекти проблеми професійної підготовки студентів до реалізації інклюзивної освіти в рамках фізичної культури широко висвітлюються у наукових доробках вітчизняних та зарубіжних авторів - дослідження Л. Луканьової, І. Кузава, Н. Баташевої, О. Кислої (корекційна педагогіка), А. Гурєєвої, С. Романенко, В. Товт (теорія та методика фізичної культури), М. Трояновської, Т. Христової, М. Желізного (теорія та методика адаптивної фізичної культури), Г. Грибана, Т. Хома, О. Шевчук (професійна освіта) та ін.

Принагідно зауважимо, що освітній процес загалом, і фізичне виховання як складова цього процесу, орієнтовані, перш за все, на взаємодію з дітьми з нормотиповим розвитком, де безпосереднє навчання дітей здійснюють вчителі з традиційною педагогічною підготовкою, тоді як у інклюзивних класах навчаються діти з особливими потребами, і з ними працюють вчителі зі спеціальною підготовкою. Слід зазначити, що провідна роль в організації комфортного освітнього середовища і забезпеченні продуктивності освіти належить педагогічним працівникам, від професіоналізму яких залежить ефективність взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Додамо також, що результат освітньої діяльності залежить від мотивації педагогів на виконання своєї фахової діяльності та їхньої професійної компетентності, зокрема у сфері інклюзивної освіти, від знання вікових, психофізіологічних особливостей, провідних форм і методів роботи з дітьми з ООП.

Дослідження О. Форостян, Г. Ярчук, К. Ганчевої, Н. Денисенко, Н. Іванової, С. Ткаченко, та ін., присвячені вивченню різних аспектів фізичного виховання в інклюзивній освіті, охоплюють широке коло питань, пов'язаних із проблемами використання технологій та методів навчання в умовах інклюзивної освіти [7, 8, 9, 10]. Одна з важливих складових у напрямку фізичного виховання дітей, на думку дослідника Л. Коваль, – це запровадження корекційних та адаптивних компонентів при фізичній підготовці дітей, які мають особливі потреби [11]. На ефективність методики О. Форостян, що сприяє розвитку інтересу, координаційних здібностей, моторної пам'яті дітей з ООП, вказують, зокрема, результати цікавого емпіричного дослідження, спрямованого на

вивчення використання елементів рок-н-ролу в процесі адаптивного фізичного виховання дітей [7]. У своїх наукових розвідках Н. Денисенко зазначає, що у фізичній підготовці дітей з ООП значна роль належить саме рухливим іграм [9].

Зауважимо, що у разі, якщо вчитель бачить, що застосована методика чи технологія не приносить передбачуваного результату, він може задіяти ресурси особистості учня і цим підвищити її ефективність. Така технологія називається гуманітарною. Враховуючи потреби та інтереси учнів, вчитель може регулювати їхню поведінку, пропонуючи новий тип взаємовідносин учителя та учня на заняттях фізичної культури. Отже, в умовах інклюзивної освіти питання застосування гуманітарних технологій у сфері фізичної культури набувають актуального характеру, а для того, щоб ці технології успішно використовувати, вчителю необхідно володіти засадами інклюзивно-орієнтованої діяльності як вагомого чинника соціокультурної адаптації дітей з ООП.

3. ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

У школах, де впроваджують технології інклюзії, важливо забезпечити для всіх учасників освітнього процесу належні умови, які б сприяли залученню усіляких (освітніх, технологічних, фізичних, особистісних та ін.) ресурсів задля ефективного включення всіх в стимулююче освітнє середовище [1]. Для здійснення процесу адаптивного та інклюзивного фізичного виховання дітей з обмеженими можливостями здоров'я застосовують різнобічні методики, програми, специфічні дидактичні матеріали та навчальні посібники. Також використовується особливий спортивний інвентар, технічні засоби навчання колективного та індивідуального користування, надаються послуги помічника з фізичної культури, який здійснює необхідну допомогу, забезпечується доступність школи, спортивних майданчиків і спортивних залів, тобто створюються умови, без яких неможливо або ускладнено освоєння освітніх програм учнями. Отже, освітні заклади мають створити оптимальні умови для повноцінного здійснення інклюзивної

освіти. Саме в цьому контексті проявляється педагогічний потенціал «безбар'єрного середовища», яке передбачає наявність і відповідність матеріально-технічної бази, розробку методичних рекомендацій і положень для здійснення педагогічної діяльності в умовах інклюзії. Отже, формування інклюзивного суспільства постає одним із важливих стратегічних завдань майбутнього нашої країни, яке неможливо уявити поза контекстом освітньої системи. Актуальність вищезазначених положень зумовлено потребами розкриття інклюзивного простору з використанням усіх сторін соціального буття, у тому числі в контексті освітнього середовища. Проте питання професійної підготовки педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти на сьогоднішній день залишається відкритим і недостатньо розкритими з огляду на кризу, в якій перебуває Україна, зокрема, у зв'язку з воєнним станом.

4. ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті - обґрунтувати роль інклюзивно-орієнтованої діяльності вчителя фізичної культури у процесі соціокультурної адаптації дітей з особливими освітніми потребами.

5. ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Традиційна методика з підготовки шкільних вчителів тривалий час була орієнтована переважно на педагогічну діяльність із «звичайними» дітьми без будь-яких фізичних та розумових відхилень у розвитку. Цілком логічною в даному аспекті виникає ситуація, в якій педагоги, які здійснюють інклюзивне навчання на практиці, мають деякі труднощі з втіленням усіх вимог щодо інклюзивної освіти в сучасних кризових умовах в Україні. Спостерігаються і складнощі в освоєнні програмного змісту навчальних дисциплін, орієнтованих на учнів з особливими освітніми потребами. Це пояснюється тим, що професійна підготовка кадрів із педагогічних напрямів в умовах інклюзивної освіти ґрунтується переважно на концептах розвитку приватних елементів професійної готовності

до діяльності педагога в інклюзивному середовищі освіти [8, 12].

Всі вищезазначені складнощі в освітній системі є відкритими і вимагають подальшого вивчення в галузі питань, пов'язаних з активним введенням інклюзивної освіти, особливо з підготовкою педагогічних кадрів до діяльності в інклюзивному середовищі.

Зауважимо, що ключовим принципом інклюзивної освіти є відповідність освітнього середовища диверсифікації запитів учнів з ООП. Ще однією важливою умовою інклюзивного навчання є комунікація, що передбачає такі критерії: педагог повинен використовувати просту і зрозумілу мову викладання матеріалу під час занять, викладати свою мову послідовно, правильно інтерпретувати прийоми невербальної комунікації, розуміти мову тіла, розрізняти інтонацію, міміку учня, використовувати форми привітання, підбадьорювання учнів з ООП, які мають мовленнєві труднощі або вади розвитку слухового аналізатора, правильно планувати навчальний процес, щоб уникнути перевтоми учня, вести моніторинг аудіовізуальної доступності навчальних матеріалів для учнів тощо [5, 6].

Додатковою умовою продуктивної роботи педагога з фізичної культури з учнями з особливими потребами в освіті є співпраця зі спеціалістами медичного, психологічного та дефектологічного профілів. Метою цього співробітництва є розвиток, освіта, соціалізація, навчання та виховання дітей з ООП. Проте не можна не погодитися, що не всі вчителі сьогодні готові визнавати наявність «проблемних зон» у цій галузі та взаємодіяти з фахівцями. Отже, вирішити цю проблему можливо, зосередивши увагу не тільки на змісті навчання, а й на всьому просторі освіти, тобто необхідно здійснювати професійну підготовку та перепідготовку спеціалістів із ухилом на проєктування та моделювання інклюзивного середовища [3].

Навчальний процес на заняттях з фізичного виховання для осіб з ООП повинен спеціально організовуватися для досягнення максимально можливого для дитини результату фізичного розвитку. Для учнів з ООП такий підхід є найбільш ефективним, оскільки різноманітність нозологій, супутніх захворювань і порушень, а також часта відсутність мотивації і необхідності у фізичній активності вимагають

індивідуалізованого ставлення до особистості учня з особливими освітніми потребами.

Аналіз наукових джерел дозволяє конкретизувати низку рекомендацій, які сприятимуть забезпеченню ефективності освітнього процесу в інклюзивному середовищі, йдеться про включення у навчальні програми тем щодо підтримки здорового способу життя та його стимулювання, створення з педагогів і методистів службу академічного консультування (команду тьюторів) для надання допомоги учням у виборі та реалізації індивідуальних навчальних планів. Учні, які мають індивідуальні особливості розвитку, навчаються за спеціально встановленими програмами освоєння предмета, а саме: виконання фізичних вправ відбувається з урахуванням стану їх здоров'я. Так, основною метою дисципліни «Фізична культура» є максимальний розвиток життєвої стійкості учнів та нормалізація стану їхнього здоров'я за допомогою забезпечення оптимальної активізації збережених та генетично зумовлених рухових здібностей та психічних сил, а також їх координації [10].

В освітніх закладах процес навчання учнів з ООП повинен будуватися з урахуванням принципів соціального виховання і компонентів здоров'язберігаючих технологій. Тому вибір спільних занять та фізичних вправ, конкретних засобів та методів навчання та виховання є потужним фактором корекції та заповнення відхилень фізичного та психічного розвитку дітей з ООП.

Слід зауважити, що система професійної підготовки вчителів фізичної культури до роботи в інклюзивному освітньому середовищі розглядається як інтегрований процес, що має складну структуру та організацію, оскільки система освіти в інклюзивному середовищі здійснюється при цілісній взаємодії та взаємопроникненні когнітивного, рефлексивного, діяльнісного, ціннісно-мотиваційного компонентів системи: навчальний та виховний процеси повинні мати чітку професійно-педагогічну спрямованість. Вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу має проходити послідовно та взаємопов'язано. «Кожен педагог повинен бути включений в активну самостійну роботу з вивчення дисциплін, спрямованих на фундаментальне

засвоєння системи загальнопедагогічних понять з виховання та корекції в роботі з дітьми з ООП. Також важливо встановити тісний зв'язок психолого-педагогічних дисциплін з практикою роботи закладу освіти, з її провідним досвідом» [11].

Отже, структуру програми навчання фахівця рекомендують будувати з використанням модульної системи навчання, яка включає професійний модуль, модуль універсальних компетенцій,

загальнопрофесійний модуль тощо. У професійний модуль мають бути включені дисципліни, які формують компетенції вчителя фізичної культури для реалізації фізичної культури в умовах інклюзії.

Пропонуємо розглянути блокову модель професійної підготовки до реалізації інклюзивної освіти у рамках фізичної культури, що містить загальнокультурний, структурно-змістовний, методичний та діяльнісний блоки (таблиця 1).

Таблиця 1.

Зміст моделі професійної підготовки педагогів до реалізації інклюзивної освіти у рамках фізичної культури

Блоки			
Загальнокультурний	Структурно-змістовний	Методичний	Діяльнісний
Розуміння закономірностей фізичного та психічного розвитку дітей з ООП	Здатність визначати закономірності розвитку фізичних та психічних якостей дітей з ООП, кризи, зумовлені їх фізичним та психічним дозріванням та функціонуванням, сенситивні періоди розвитку	Здатність проводити педагогічну діяльність з використанням методик базових видів фізкультурно-спортивної діяльності з рухового та когнітивного навчання дітей з ООП	Усвідомленість у виборі своєї діяльності, осмисленої та мотивованої на досягнення інтересів та особистісних запитів кожного учня з ООП
Знання змісту професійного становлення у корекційній педагогіці з урахуванням позитивних та негативних впливів на учня, людину та суспільство	Вміння використовувати перспективні технології у сфері інклюзивної освіти	Здатність обґрунтовувати вибір найбільш ефективних методів навчання з використанням спеціальних знань та способів їх раціонального застосування в інклюзивному освітньому середовищі	Самовизначення рівня своєї підготовки до діяльності в інклюзивному освітньому середовищі
Здатність сприймати інклюзивне середовище навчання як реально існуючу складову загального розвитку людини	Здатність до постановки завдань у рамках поставленої мети та вміння вибирати оптимальні способи їх вирішення, що дозволяють якісно планувати освітній процес в умовах інклюзії	Планування власної діяльності у сфері інклюзивної освіти, моделювання, конструювання, прогнозування її результатів, оцінки її ефективності	Самоаналіз процесу та результатів діяльності в інклюзивному освітньому середовищі
Критерії сформованості професійної готовності			
Мотиваційний	Когнітивний	Діяльнісний	
Рівні професійної готовності			
Низький	Середній	Високий	
Результат: сформована готовність педагога до реалізації інклюзивної освіти у рамках фізичної культури			

Необхідно відзначити, що ефективність системи визначатиметься передусім ступенем адаптованості фахівця до вимог професійної підготовленості до реалізації фізичного виховання в інклюзивному освітньому

процесі, постійному прагненні особистості педагога до професійного зростання.

Звернемося до опису функціонування моделі в освітньому процесі з урахуванням особливості всіх її складових. Отже, реалізація освітнього процесу відповідно до

зазначеної моделі здійснюється за ступенями. Перший ступінь моделювання системи професійної підготовки має інформаційний характер: на цьому етапі фахівці досліджують загальні проблемні питання у сфері інклюзивної освіти, відбувається актуалізація психолого-педагогічних знань.

Другий ступінь має орієнтуючий характер, тут відбувається збір та обробка матеріалів, вивчення, аналіз теоретичної та методологічної бази про ключові проблеми й питання інклюзивної освіти. Третій ступінь є моделюючим етапом, на якому відбувається розробка соціально-педагогічних проєктів, створюється власна педагогічна продукція. Заключний етап моделювання системи готовності вчителів фізичної культури набуває узагальнюючого характеру. На даному етапі відбувається подання та апробація створених проєктів із подальшим впровадженням у професійну діяльність.

Під час формування засад інклюзивно-орієнтованої діяльності учителя фізичної культури як вагомого чинника соціокультурної адаптації дітей з ООП необхідно також зосередитися на основах процесу адаптації дитини з ООП до навколишньої дійсності. Аналіз наукових підходів до вивчення процесу адаптації дітей з ООП до шкільного середовища, дозволяє виокремити такі аспекти: фізіологічний, психологічний, соціокультурний [2]. Розглянемо кожен із них. Фізіологічний аспект адаптації відіграє важливу роль у житті дитини. По-перше, зі вступом до школи, що відбувається після літнього відпочинку, у дитини змінюється режим дня. Як відомо, шести чи семирічна дитина повинна мати на добу близько 10 годин безперервного нічного сну. Через низку обставин, таких як нічні тривоги, перебування в новому для дитини середовищі, відчуття постійної тривожності через воєнний стан в Україні, необхідність засвоєння нової інформації, відвідування закладів додаткової освіти, можливо тривала дорога до школи тощо, середньостатистичний школяр недосипає 2-3 години щодня.

Рухова активність дитини під час шкільних занять скорочується вдвічі, що може позначатися на загальному розвитку дитини. Також необхідно відзначити вплив умов, що змінюються, на наявні у дитини особливі потреби. Погане освітлення у

шкільних приміщеннях через пошкодження енергетичної структури в Україні у воєнний період, розсаджень учнів без урахування їхніх особливостей і потреб, тривала зорова напруга тощо можуть призвести до погіршення зору.

У процесі психологічної адаптації дитина може також зіткнутися з деякими труднощами. Відбувається зміна формату надання інформації у школі, поява вимог та правил, що виникають в освітньому процесі, робота з великим обсягом інформації. У цей період дитина стикається з низкою труднощів через отримання нового статусу школяра, а зміна зовнішньої позиції тягне за собою зміни у самосвідомості дитини, встановленні її життєвих цінностей.

Розглянемо соціокультурний аспект адаптаційного процесу, який потребує особливої уваги дорослих людей, які безпосередньо беруть участь у житті дитини. Адже у школі дитині з ООП доводиться активно взаємодіяти із зовнішнім світом під час навчального процесу. Це означає виконання дитиною таких завдань, як дотримання встановлених шкільним статутом правил поведінки на заняттях та під час відпочинку, налагодження контакту з однолітками, вчителями та співробітниками освітнього закладу. Якщо ці завдання виконуються з певними труднощами, це може негативно позначатися на якості навчальної діяльності та загальному стані здоров'я дитини.

Отже, покращення адаптивності та соціалізації дитини з ООП залишається актуальною проблемою, яка перебуває у полі дослідження фахівців різних галузей: науковців, педагогів-практиків, психологів, лікарів, логопедів, дефектологів та інших. Усі вони суголосні в тому, що на соціалізацію та адаптацію дітей з ООП впливають зовнішні і внутрішні фактори.

Звернемося до аналізу такого зовнішнього фактору, як соціальне середовище. Соціальне середовище в сучасному світі зазнає постійних змін у різних сферах життя суспільства. Необхідно пам'ятати про те, що сім'я є першим важливим соціальним інститутом, в якому перебуває дитина, і який впливає безпосередньо на розвиток її особистості. Труднощі та помилки, що виникають у дитини у процесі соціокультурної адаптації,

виховання дитини, формування її життєвих цінностей, можуть вплинути на психологічне здоров'я та розвиток дитини [3].

Надзвичайно важливими є і внутрішні чинники, що впливають на адаптацію дитини з ООП, такі як індивідуальні особливості дитини. У досліджуваному процесі найбільш яскраво проявляються ті особистісні особливості, які були сформовані на етапі дошкільного дитинства. Так, наприклад, недолік розвитку комунікативних здібностей є причиною проблем із взаємодією з однолітками та іншими учасниками навчального процесу, що згодом може призвести до психологічного дискомфорту дитини [4; 5].

Досліджуючи процес адаптації дитини з ООП до школи, можна зрозуміти, наскільки потрібна спеціальна підготовка до подолання цього важливого етапу життя. Слід зазначити, що надзвичайно важливою є додаткова робота фахівців з дітьми з ООП через індивідуальні особливості їхнього розвитку [6].

Враховуючи те, що діти з ООП – це діти до 18 років, які мають постійні та тимчасові відхилення у фізичному та (або) психічному розвитку та потребують створення спеціальних умов для виховання та навчання, майбутньому фахівцю по роботі з цією категорією дітей необхідно знати специфіку роботи з дітьми з ООП, оскільки процес їхньої фізичної, психологічної та соціокультурної адаптації до школи відмінний від дітей із нормотиповим розвитком. Школярам з особливими потребами необхідна психологічна підтримка, а також допомога у розвитку навичок, які допоможуть їм розвинути особисті якості, які є необхідними для комунікації із соціальним середовищем.

Для досягнення ефективних результатів у роботі з такими школярами необхідно зрозуміти, які специфічні особливості існують у різних категорій дітей із ООП. Так, дітям з ООП потрібна особлива увага фахівців з урахуванням їхніх психологічних особливостей. У дітей цієї категорії часто виникають труднощі з абстрактно-логічним мисленням, обсягом чуттєвого досвіду. Наприклад, якщо дитина має порушення зору, тоді проблеми із зором можуть ускладнювати розвиток її рухових навичок, просторової орієнтації. У новому середовищі діти з порушенням зору можуть відчувати психологічний дискомфорт, надмірну

чутливість до зауважень, що негативно впливає на реалізацію їхніх комунікативних здібностей.

Другою особливою категорією дітей з ООП, яка потребує особливого педагогічного супроводу, є діти з порушенням опорно-рухового апарату. Оскільки одним з найпоширеніших захворювань є дитячий церебральний параліч (ДЦП), обмеженість у русі часто стає причиною багатьох труднощів, що виникають в освітній та соціальній сфері діяльності. Розвиток психіки дитини з ДЦП супроводжується порушеннями емоційно-вольової сфери та пізнавальної діяльності. Проблеми в соціокультурній адаптації виникають через такі якості дитини, як боязкість, сором'язливість, уразливість, невміння висловити свою думку тощо.

Діти з інтелектуальною недостатністю, наприклад, розумовою відсталістю, мають певні труднощі у сенсорній, моторній, емоційній, інтелектуальній та особистісній сторонах психіки. Дитина може зіткнутися з такими проблемами у процесі соціокультурної адаптації, як нездатність до самостійної діяльності, нерозвинена дрібна моторика, емоційна нестійкість, брак уваги, агресивність, відсутність розвинутої самооцінки та ін. Всі ці проблеми можуть призвести до неможливості адекватної комунікації із соціальним середовищем учня [7; 8].

Вирішенню багатьох проблем, що виникають у процесі соціально-культурної адаптації дітей з ООП, може сприяти їх навчання саме в умовах інклюзивного простору. Щодо останнього, то його узагальнено трактують як особливе середовище, яке передбачає безпосереднє спілкування дітей із нормотиповим розвитком та дітей з ООП. Процес навчання у цьому випадку будується індивідуально та має задовольняти потреби у навчанні та комунікації кожної дитини.

Необхідно враховувати принципи, на основі яких організовується навчальний процес із використанням інклюзивного підходу. Одним із таких принципів є індивідуальність підходу, за допомогою якого кожен педагог підбирає технології навчання кожної дитини відповідно до особливостей її розвитку.

Необхідно зазначити, що фактор мотивації підтримує здатність дитини

задовольняти соціальні та освітні потреби. Не менш важливим є також дотримання принципу соціальної взаємодії, що включає формування умов, що допомагають побудувати активну комунікацію всіх учасників освітнього процесу і організувати спільну діяльність дітей.

Розвиток комунікаційних навичок та соціокультурних умінь дітей з нормотиповим розвитком та дітей з ООП також може відбуватися під час додаткових розвиваючих занять.

У процесі створення інклюзивного середовища як частини освітнього процесу, актуальною залишається проблема формування кількох варіантів і способів організації навчального процесу, розробки належного методичного та навчального матеріалу. Також необхідно розглядати перспективність оптимізації дошкільного освітнього інклюзивного середовища з метою покращення адаптації дитини у подальшому у новому статусі школяра [9].

Практики наголошують, що низку проблем, що пов'язані з появою зовнішніх та внутрішніх факторів, які здатні впливати на шкільну адаптацію дітей з ООП та її наслідки, можна профілакувати за допомогою інших учасників освітнього процесу. Однак слід зауважити, що роль педагога, як провідного учасника і модератора освітнього процесу, є найбільш важливою.

Окрему увагу слід сфокусувати на питанні психологічної компетенції педагогів, які працюватимуть за умов інклюзивного навчання. У процесі професійної підготовки багато педагогів стикаються з такими труднощами, як невпевненість, страх, психологічна неготовність до роботи з дітьми з ООП та велику відповідальність перед учнями та їхніми батьками [10].

Науковці наголошують, що психологічну підготовку педагогів у контексті роботи в інклюзивному освітньому середовищі рекомендовано організувати з урахуванням деяких компонентів. Так, мотиваційно-ціннісний компонент включає звернення до соціокультурної традиції та індивідуальний підхід до дитини. Діяльнісний компонент передбачає не тільки формування можливості глибокого аналізу навчальної діяльності, а й створення нових форм і способів взаємодії з дитиною. Рефлексивно-оцінний компонент спрямовано на розвиток здатності фахівця

оцінювати індивідуальні результати навчання кожного учня.

Також під час підготовки педагогів до роботи з дітьми з ООП організуються різні види практик, як-от: виробнича, стаціонарна, виїзна та інші. Вони передбачають залучення педагогів до реальних умов роботи в організаціях соціокультурної, корекційної та інтернатної спрямованості, інклюзивної освітньої практики [11].

Додамо також, що одним із важливих факторів успішної соціально-культурної адаптації дитини є взаємодія учасників освітнього процесу з батьками. Однак проблеми визначення ступеня залучення батьків у процес навчання дитини з ООП досі не мають одностайних рішень. Виходячи з цього, у сучасній педагогіці актуалізується питання оптимізації активного залучення батьків до процесу соціалізації та навчання їхніх дітей.

Потребує уваги ще один аспект проблеми: навіть з урахуванням вимог до фізичної підготовки дітей з ООП, організація занять з фізичної культури в умовах інклюзивної освіти супроводжується низкою труднощів. Актуалізуються, зокрема, проблеми, що вказують на наявність різних бар'єрів, що перешкоджають адаптації фізкультурно-освітнього середовища до можливостей учнів з особливими освітніми потребами.

Одним із доступних напрямів фізичної активності дітей з ООП є рекреаційні види фізичних вправ, тобто «інклюзивна фізична рекреація», ефективність якої доведена дослідженнями [6, 7, 8, 10]. Від вчителя фізичної культури вимагається володіння гуманітарними технологіями, які дозволяють створювати ситуації, які будуть сприяти подоланню багатьох труднощів у конструктивній позитивній взаємодії всіх учасників освітнього процесу. Слід конкретизувати, що використання гуманітарних технологій в освіті пов'язано передусім із дотриманням послідовності дій педагога, спеціально організованих для конкретної педагогічної ситуації, і що забезпечують таку взаємодію з учнями, яка дозволяє здійснити цілеспрямований вплив на їх поведінку за рахунок використання ресурсів, пов'язаних з гуманітарними знаннями про особистість (потреби, інтереси, мотиви), що приводить до підвищення

ефективності задач, які фахівець окреслює у контексті роботи з конкретною дитиною в інклюзивному освітньому середовищі [9]. Таким чином, перевагою використання гуманітарних технологій в інклюзивній освіті є задіяння особистісно-орієнтованих, здоров'язберігаючих та ігрових технологій, що створюють доброзичливу атмосферу, засновану на ситуації успіху, де прийняття обраного рішення та бажаної поведінки залишається за учням. При спільній діяльності учнів з ООП з їхніми однолітками передбачається робота у парах, у команді, виконання спільних проєктів як організації спортивних свят тощо.

Отже, основу фізкультурно-рекреаційної діяльності із застосуванням гуманітарних технологій складає змагальна, ігрова діяльність, елементарні спортивні змагання, фізкультурні свята, конкурси, вікторини, дні здоров'я, прогулянки, екскурсії тощо.

6. ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

Проблему готовності вчителів фізичної культури до інклюзивно-орієнтованої діяльності в умовах інклюзивного освітнього простору задля соціокультурної адаптації дітей з ООП доцільно вирішувати передусім за рахунок підготовки нової генерації фахівців, з розвитком їхньої професійної та особистісної готовності до професійної діяльності в контексті інклюзії, з формування нового типу професійної культури – інклюзивної, яка представляється як особлива система взаємовідносин усіх суб'єктів освітнього процесу, особливий світогляд, в рамках якого у фахівців формується розуміння істинного змісту інклюзії як широкого соціокультурного явища зі створенням мікроклімату довіри, комфорту, підтримки, прийняття різноманітності, взаєморозуміння та партнерства.

У структуру моделі професійної підготовки до реалізації інклюзивної освіти в рамках фізичної культури повинні бути

включені всі види навчальної та позанавчальної освітньої діяльності зі здобуття професійних навичок та умінь, навчальні плани, графіки навчального процесу, кваліфікаційні характеристики. А система підготовки фахівців фізичної культури до роботи в інклюзивному просторі має бути спрямована на підвищення професіоналізму та глибокого розуміння педагогічних питань інклюзивної освіти.

Таким чином, моделювання системи професійної підготовки фахівців фізичного виховання для роботи у сфері інклюзивної освіти є цілеспрямованим, структурним та багатоступеневим процесом. Результатом підготовки є оволодіння спеціальними компетенціями вчителя фізичної культури, які формують його готовність до забезпечення освітнього процесу в інклюзивному середовищі з дітьми з ООП.

Виявлені проблеми та труднощі в організації занять з фізичної культури в умовах інклюзивної освіти дозволять усунути різні бар'єри, що перешкоджають адаптації фізкультурно-освітнього середовища до можливостей учнів з особливими освітніми потребами. Аналіз отриманих даних сприятиме встановленню пріоритетів у розробці методик та технологій проведення занять фізичною культурою в умовах інклюзивної освіти з використанням гуманітарних технологій. При цьому ефективність та успіх подібних занять можливі за спеціально організованих умов. Відтак питання, що порушені в означеному дослідженні, не вичерпують усіх аспектів проблеми забезпечення якості інклюзивної освіти і підготовки високопрофесійних фахівців у галузі фізичної культури, здатних ефективно працювати з дітьми з ООП. Перспективи подальших наукових розвідок пов'язуємо із вивченням провідного зарубіжного досвіду у цьому напрямі та дослідженням інноваційних інклюзивних технологій, які використовуються у світовому освітньому просторі, та адаптації їх до вітчизняних реалій.

Література

1. Запорізький національний університет. Освітня програма підготовки бакалаврів за спеціальністю 014.11 Середня освіта (Фізична культура). URL : https://www.znu.edu.ua/opp2020/bak/fv/opp_014_bakalavr_serednya_osv_ta_f_zichne_vikhovannya.pdf
2. Інклюзивне навчання. Міністерство освіти і науки України. URL : <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyu-zivne-navchannyaInklyuzyvnenavchannya>

3. Національний університет фізичного виховання і спорту України. Освітня програма підготовки бакалаврів за спеціальністю 014. 11 Середня освіта (Фізична культура). URL : https://uni-sport.edu.ua/sites/default/files/rozklad/serednya_osvita_fizychna_kultura.pdf
4. Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Освітня програма підготовки бакалаврів за спеціальністю 014.11 Середня освіта (Фізична культура). URL : <https://drive.google.com/file/d/1eebivP6E-Zm2JkGS3XSqLSQcDag7cJXt/view>
5. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 300 с.
6. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Освітня програма підготовки бакалаврів за спеціальністю 014.11 Середня освіта (Фізична культура). URL : http://tnpu.edu.ua/about/public_inform/akredytatsiia%20ta%20litsenzuvannia/osvitni_prohramy/bakalavr/fizvyh/OPP_01_4_2019.pdf
7. Форостян О. Проблеми організації уроків фізичної культури в інклюзивному класі // *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 2018, № 8 (82). С.256-265.
8. Ярчук Г., Ганчева К. Особливості підготовки вчителя фізичної культури в умовах інклюзивної освіти // *Науковий вісник Ізмайльського державного гуманітарного університету*, 2021, №56. С.250-262.
9. Денисенко Н. Г., Іванова Н. В., Митчик О. П., Кліш І. С. Підготовка вчителя фізичної культури до роботи в умовах інклюзивного навчання // *Педагогічна Академія: наукові записки*, (16). 2025. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15081810>.
10. Ткаченко С. Фахова підготовка вчителів фізичної культури до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти // *Підготовка фахівців у системі професійної освіти. Серія: педагогічні науки*. Вісник № 11 (167). С.161-165.
11. Коваль Л. М. Аналіз готовності викладачів фізичної культури професійних закладів освіти до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами // *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 2025. №76, С.135-143.
12. Інклюзивне навчання. Міністерство освіти та науки України. URL: <https://mon.gov.ua/tag/inklyuzivne-navchannya?&tag=inklyuzivne-navchannya> (дата звернення 02.06.2025).
13. Білович Г.В., Дідух І.Й., Стинська В.В. та ін. Розвиток інклюзивної освіти в Україні в контексті світових тенденцій // *Wiad Lek* 75 (4), 2022. С.891-899.

References

1. Zaporizhia National University. Educational program for the preparation of bachelors in the specialty 014.11 Secondary education (Physical culture). URL: https://www.znu.edu.ua/opp2020/bak/fv/opp_014_bakalavr_serednya_osv_ta_f_zichne_vikhovannya.pdf
2. Inclusive education. Ministry of Education and Science of Ukraine. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannyaInklyuzyvnenavchannya>
3. National University of Physical Education and Sports of Ukraine. Educational program for the preparation of bachelors in the specialty 014. 11 Secondary education (Physical culture). URL: https://uni-sport.edu.ua/sites/default/files/rozklad/serednya_osvita_fizychna_kultura.pdf
4. National University "Chernihiv Collegium" named after T. G. Shevchenko. Educational program for training bachelors in the specialty 014.11 Secondary education (Physical education). URL: <https://drive.google.com/file/d/1eebivP6E-Zm2JkGS3XSqLSQcDag7cJXt/view>
5. Poroshenko M. A. Inclusive education: a textbook. Kyiv: LLC "Agency "Ukraine", 2019. 300 p.
6. Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk. Educational program for training bachelors in the specialty 014.11 Secondary education (Physical education). URL: http://tnpu.edu.ua/about/public_inform/akredytatsiia%20ta%20litsenzuvannia/osvitni_prohramy/bakalavr/fizvyh/OPP_01_4_2019.pdf
7. Forostyan O. Problems of organizing physical education lessons in an inclusive class. *Pedagogical Sciences: Theory, History, Innovative Technologies*, 2018, No. 8 (82). P.256-265.
8. Yarchuk G., Gancheva K. Features of the training of physical education teachers in the context of inclusive education. *Scientific Bulletin of the Izmail State Humanitarian University*, 2021, No. 56. P.250-262.
9. Denisenko N. G., Ivanova N. V., Mytchik O. P., Klish I. S. Training of physical education teachers for work in the context of inclusive education. *Pedagogical Academy: Scientific Notes*, (16). 2025. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15081810>
10. Tkachenko S. Professional training of physical education teachers for professional activity in the context of inclusive education. *Training of specialists in the system of vocational education. Series: pedagogical sciences. Bulletin No. 11* (167). P.161-165.
11. Koval L. M. Analysis of the readiness of physical education teachers of vocational educational institutions to work with children with special educational needs. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 2025. No. 76, P.135-143.
12. Inclusive education. Ministry of Education and Science of Ukraine. URL: <https://mon.gov.ua/tag/inklyuzivne-navchannya?&tag=inklyuzivne-navchannya> (access date 02.06.2025).
13. Bilovich G.V., Didukh I.Y., Stynska V.V. et al. Development of inclusive education in Ukraine in the context of world trends. *Wiad Lek* 75 (4), 2022. P.891-899.

Abstract**LESINA Tatiana**

Izmail State University of Humanities

INCLUSIVELY ORIENTED ACTIVITY OF A PHYSICAL EDUCATION TEACHER AS A FACTOR OF SOCIO-CULTURAL ADAPTATION OF CHILDREN WITH SEN

In the structure of a teacher's professional readiness to work with children with special needs in an inclusive educational environment, particular attention should be paid to such components as the teacher's inclusive culture (understanding and acceptance of the philosophy of inclusive education), motivation for professional activity, and knowledge of psychological and pedagogical patterns as well as the specifics of age-related and personal development. In view of the crisis conditions in which society currently exists, the need to focus on issues of physical fitness and psychological resilience of students is becoming increasingly relevant, which is especially important for children with special educational needs (SEN). The organization of the educational process, an important component of which is physical education, is predominantly carried out by teachers with traditional pedagogical training; however, working with children with SEN requires special training. This determines the particular relevance of orienting physical education teachers toward inclusive-oriented activities, which are a necessary condition of modern education.

To substantiate the role of inclusive-oriented activities of a physical education teacher in the process of sociocultural adaptation of children with special educational needs.

Analysis of specialized methodological and professional literature on the research topic.

Modeling the system of professional training of physical education specialists for work in the field of inclusive education is a purposeful, structured, and multistage process. The result of such training is the acquisition of special competencies by future physical education teachers, which form their readiness to ensure the educational process in an inclusive environment with children with SEN.

Timely identification of problems and difficulties in organizing physical education classes in inclusive education conditions makes it possible to eliminate a number of barriers that hinder the adaptation of the physical education environment to the capabilities of students with special educational needs. Analysis of the obtained data will contribute to establishing priorities in the development of methods and technologies for conducting physical education classes in inclusive education using humanitarian technologies. At the same time, the effectiveness and success of such classes are possible only under specially organized conditions.

Keywords: children with special educational needs, physical education teacher, inclusive-oriented activities, sociocultural adaptation, adaptive physical education, positive socialization, inclusive educational environment.

Стаття надійшла до редакції / Received 02.09.2025**Прийнята до друку / Accepted 22.09.2025**